

OSMANLI DÖNEMİNDE KOCAELİLİ (İZMİTLİ) ÂLİM VE EDİPLER

Recep DİKİCİ*

Giriş

Tarihteki en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri de, Kocaeli ilidir. Bu bölgedeki mevcut medreseler ile çeşitli bilim dallarında yetişen âlim ve edipler, bu gerçeği açıkça göstermektedir. Bu yüzden nadir Tabakât kitaplarından ve Türkiye İhtisas Kütüphanelerinden tespit edebildiğimiz Osmanlı dönemi Kocaelili âlim ve ediplerin hayatları ile kütüphanelerde bulunan Arapça ve Osmanlıca elyazması ve matbu eserlerini topluca sunmak, bilim dünyası için son derece faydalı olacaktır. Böylece Kocaeli'nin kültür tarihi ile ilgili ciddî bir boşluk doldurulacak ve araştırmacılara bu hususta yön verilecektir. Nitekim Kâtip Çelebi merhumun "Keşfu'z-zunûn" adlı eserinin mukaddimesi'nde naklettiği "Kim bir mü'minin hayat tarihini yazarsa, onu yaşatmış gibi olur." mealindeki hadîs-i şerîf ve "Bizim eserlerimiz, bizi tanıtan belgelerdir. Bunun için bizden sonra eserlerimize bakınız." beyiti¹, bu mevzunun ne derece büyük önem arz ettiğini göstermektedir. Bunların yanı sıra "Büyüklerini tanımayan bir millet, asla yükselemez." veciz söz de, burada hatırlatılmalıdır.

Bir milletin manevî kültür değerlerinin yekûnunu din, dil, tarih, sanat, edebiyat, örf ve âdetler ile düşünüş ve yaşayış tarzları meydana getirmektedir. Bu kültür değerleri, milletlerin hayatında önemli bir yer tutar. Milletler, bu tip kültür değerleri üzerinde hassasiyetle dururlar ve bunları mümkün mertebe zedelemekten ve hatta geliştirerek kendinden sonraki nesillere devrederler. Kocaeli kültürünü de gün yüzüne çıkartmak, şanlı milletimizin bu aziz değerlerine katkıda bulunmaktır. Nitekim *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, bu kutsal amaca hizmet edecektir.

Mevzuumuza ışık tutması bakımından Kocaeli'nin Osmanlı Dönemindeki tarihî ve kültürel durumuna ana hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır. Kocaeli ancak Osmanlı Devleti'nin fethi ile kesin şekilde Türk hâkimiyetine girmiştir. Orhan Gazi 1331'de İzmit'i kuşatmış, fakat Bizans İmparatoru büyük bir kuvvetle gelince Orhan Gazi muhasarayı kaldırmıştır. Önceleri İznikmid olarak kullanılan adı, sonraları kısaltılarak İzmid'e (İzmit) çevrilmiştir.

1337'de Orhan Gazi zamanında Akça Koca emrindeki Türk ordusu İzmit ve çevresini fethetmiştir. Orhan Gazi İzmit'i il olarak büyük oğlu Rumeli Fatih Şehzâde Gazi Süleyman

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı, rdikici@selcuk.edu.tr

1 Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333/1914, I, 18.

Paşa'ya vermiştir. Akça Koca Karadeniz'e kadar bütün bölgeyi fethetmiştir. Böylece ilk defa Karadeniz sahiline inilmiştir.

28 Temmuz 1402'de Ankara Meydan Savaşı'nda Yıldırım Beyazıt'ın ordularını yenen Timur'un ordusu İzmit'e kadar gelmiş ve İzmit'i ele geçirmiştir. Timur'un çekilişinden sonra, "Fetret Devri"nde Osmanlı şehzadeleri arasında saltanat kavgasından faydalanan Bizans, İzmit'i geri almıştır. Yavuz Sultan Selim devrinde İzmit tersanesi düzenlenmiş ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde İzmit en parlak dönemini yaşamıştır.

1419'da Gazi Timurtaşoğlu Umur Bey, Pereke, Gebze, Pendik, Kartal gibi İzmit'i yeniden fethetmiştir.

1481 senesinde Fatih Sultan Mehmet büyük bir ordu ile İtalya üzerine sefere çıkarken, İzmit'in Gebze ilçesinde şehid olmuştur.

Adapazarı, Kandıra, Karamürsel, Yalova ve Gebze kazaları 1888'de kurulan Kocaeli bağımsız sancağına bağlanmıştır. XIX. yüzyılda İstanbul ile İzmit arasında işleyen körfez gemi seferleri ve Haydarpaşa-Ankara Demiryolu'nun buraya ulaşması (1873), şehrin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle bu yüzyılın sonlarına doğru Sırrı Paşa'nın² mutasarrıflığı sırasında İzmit daha da canlanmıştır. II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülûs yıldönümü anısına mutasarrıf Musa Kazım Paşa, saat kulesini yaptırmıştır.

1900'lerde şehrin nüfusunun yirmi üç mahallede 15.000 kişi olduğunu belirten Şemseddin Sâmî, şehrin ortasında Yeni Cami, dışında Eski Cami isimlerinde iki büyük cami-i şerîf ile birkaç diğer cami ve mescid, bir Rum kilisesi, bir Ermeni kilisesi, bir manastır, bir idâdî, bir rüşdiye ve birkaç sıbyan mektebi bulunduğunu kaydetmektedir³.

Kocaeli, Birinci Dünya Harbi'nden sonra 6 Temmuz 1920 ile 27 Haziran 1921 arasında 11 ay 22 gün İngiliz ve Yunan işgalinden sonra yeniden geri alınmıştır. 1924'te ise İzmit, Kocaeli'nin merkezi olmuştur⁴.

İzmit'teki İbtidâîye ve Rüştiyelerin⁵ yanı sıra, kaynaklardan tespit edebildiğimiz Osmanlı Dönemi İzmit Gazi Süleyman Paşa Medresesi ve Fevziye Medresesi, Kanuni devrinde 1568 yılında tamamlanan Pertev Paşa Külliyesi (kervansaray, câmi, çeşme, sıbyan mektebi, imaret)⁶, Şeyh Muhyiddin Muallimhânesi, Kandıra Hacı Dursun Medresesi, Gebze Mustafa Paşa Medresesi Kocaeli ili sınırları dâhilinde bilimsel ve kültürel faaliyetlerin pek fazla olduğunu göstermektedir. Nitekim İzmit Sancağı ve Gebze'de bulunan Osmanlı dönemi kütüphaneleri ile kitaplarından da bahseden "Dersaadet İle Vilâyât-ı Osmaniye'de Bulunan Kütüphanelerin Esâmisiyle Kütüb-i Mevcûde ve Mevkûfe Miktarları" adlı eser, elyazması halinde Ankara Milli Kütüphane, 162'de bulunmaktadır. Ayrıca Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler Kütüphanesi, Borg.Turco 44'de İslâm Hukuku konusunda, Biga Kocaeli, Muğla, Eğriboz, Karlıeli'ye ait 191 varaklık "Defter-i Timâr" adlı bir defter vardır.

Şimdi Osmanlı Döneminde yaşamış olan Kocaelili âlim ve edipleri sırasıyla sunalım:

- 2 Osmanlı valisi ve âlimi olan bu zat, 1312 (m.1895)'de vefat etmiştir. Sultan Mahmud türbesi kabristanındadır. "Şerh-i Akâid" tercümesi ve "Sırrü'l-Furkân" tefsiri basılmıştır.
- 3 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul, 1315/1897, II, 848.
- 4 Kocaeli-İzmit hakkında geniş bilgi için bk. Sâmî Şemseddin, *Kâmûs'l-A'lâm*, "Koca İl" maddesi, İstanbul, 1315, II, 3714; aynı eser, "İzmîd", II, 837 vd.; Rifat Yüce, *Kocaeli Tarihi ve Rehberi*, İzmit, 1945, s. 34-35; Engür Ürkmez, *İzmit ve Türk Eserleri*, Kocaeli, 2007, s. 24-25; Besim Darkot, "Koca-eli", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, VI, 830-831; Heyet, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, XII, 114-115; Cengiz Akgün, *Gebze'de İz Bırakanlar*, Kocaeli, 2006; Komisyon, "İzmit", *Meydan Larouse*, İstanbul, 1971, VI, 634-635; İlyas Bostan, "İzmit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, XXIII, 536-541; Ahmet Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- 5 1859'da Anadolu'da açılan ilk rüşdiyelerden biri de, İzmit'te yer alıyordu (bk. Metin Tuncel, "İzmit (Bugünkü İzmit)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, XXIII, 541-542).
- 6 Komisyon, "İzmit", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1972, XX, 478.

Ahmed Efendi:

Hafız Seyyid Ahmed İbni Muhammed, Celvetiye tarikatı büyüklerinden âlim bir zat olup, İzmitlidir. İrfan sahipleri arasında “Esmâ-i Erbaîn” diye tanınmış olup, Hazret-i İdris aleyhisselâm’a mensup ve İbrânîce ile nakledilmiş olan, Şeyh-i Ekber Hazretleri tarafından Arapça’ya nakil ve şerh edilen Esmâ-i Şerîfe’nin geniş bir şekilde tercemesini içeren bir mukaddime, iki fasıl, bir hâtîme üzerine tertiplenmiş “Nûrû’l-Hüdâ” isminde kıymetli bir eseri vardır. Bu eserinde Şeyh-i Ekber Hazretlerinin “Kitâbu’l-Envâr” adlı eserini tercüme ettiğini, tıp ilmine dâir “Hikmetü’l-Ârifin” isminde bir eser yazdığını ve İstanbul’da Aziz Mahmud Hüdaî Hazretlerinin şeyhlik makamına geçenlerden Mudanyalı Ruşen Efendi’den hilâfet aldığını bildirmektedir.

Ahmed Efendi, “Nurü’l-Hüdâ”ya yazdığı tarihi:

Feyzi Hak’tan dâd irüp Seyyid Dede tarihini,

Şüphesiz ihsan-i Hak’tır âşıkâ nurü’l-Hüdâ ...

Ahmed Efendi’nin Seyyid mahlâslı ilâhileri de vardır. “Nurü’l-Hüdâ” da bulunan nât-ı Nebevîsinden bir kıta:

İsm-i Rahman mazharısın ya Muhammed Mustafa!

Rah-ı aşkın rehberisin ya Muhammed Mustafa!

İns ü cin Hakka kudumunla müşerref oldular;

Cümlenin Peygamberisin ya Muhammed Mustafa!

Bu zatın dedesi Ebûbekir Efendi de, “Mültekâ” adlı fıkha dâir meşhur eseri şerh etmiştir⁷.

Ak Ali Efendi:

İzmitli âlimlerden olan Ak Ali Efendi, h.1168 (m.1754)’de “Kitâbu’l-Fezâil” isminde kısmen akâid ve kısmen mevızadan bahseden üç bab halinde tertiplenmiş Türkçe bir eser kaleme almıştır (Edirne Selimiye Yazma Kütüphanesi, 6376 ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 3886’de iki yazma nüshası kayıtlıdır)⁸. Bu eser hakkında, Ahmet Demirtaş tarafından, “Kocaelili Ak Ali Efendi, Fezail (inceleme-çeviriyazı dizin-tıpkıbasım)” (Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012) isminde bir çalışma yapılmıştır. Ak Ali Efendi, Gevgili kazasının Novatya nahiyesinde medfundur. Halk arasında, Akbaba adıyla tanınır.

Ak Ali Efendi, Gazi Evrenos Bey tarafından evkâfı ihyâ olunan camii şerifte imamlık vazifesi yapmıştır⁹.

Kara Davut b. Kemâl Kocavî:

Kanuni Sultan Süleyman devrinde yetişen Osmanlı âlimlerden olup ismi Muhammed bin Kemal İzmitî’dir. Karadavut, Mevlânâ Lütfi ve Müeyyedzâde gibi âlimlerden okumuştur. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, sırasıyla Bursa’da Kasım Paşa, Trabzon Medresesi, Edirne’de Üç Şerefeli ve İstanbul’da Sahn-ı Semân medreselerinden birinde müderris olarak görev yapmıştır (922/1516). H.929 (m.1522)’de Bursa kadısı olan Karadavut, 80 akçe ile mütekâid iken, h.948 (m.1541) yılında vefat etmiştir. Bursa’da Yıldırım Beyazıt civarında yaptırmış olduğu mescidin avlusunda medfundur Çok ihsan sahibi olup, kul haklarına çok dikkat ederdi. Hakkı söylemekten çekinmezdi. Fâzıl, kâmil ve ârif bir zat idi.

7 Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1975, I, 34.

8 Bu eserin yazma nüshası, 97 vrk. 15 satır, nestalîk, çapa fligranlı, kahverengi deri sırtı yeşil kağıt kaplı cilt, söz başları kırmızı, son sayfa noksandır. Ayrıca Ankara İlahiyat Fakültesi, Numara 46768’de kayıtlı 98 varaklık bir yazma nüshası ve Ankara Millî Kütüphane, Numara 566616, 585962 ve 620794’de üç yazma nüshası bulunmaktadır.

9 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 243.

Eserleri şunlardır:

1. Şerhu Kasîde-i Nûniye: Bu eser, Hızır Bey Sivrihisârî (ö. 863)'nin *Kasîde-i Nûniye*'sinin şerhidir (Bu kasîdenin bir yazma nüshası, Atatürk Kitaplığı, Bel Yz. K000239/08'de kayıtlıdır).
2. Hâşiye ale't-Tasavvurat (İstanbul Müftülüğü numara 282, 125 varak); bu eser mantık ilmine dairdir.
3. Hâşiye ale't-Tasdikat (Ankara Millî Kütüphane, Sam. Yz. 787/1, 135 vrk.).
4. Hâşiye-yi Şerh-i Metali'u'l-Envâr: el-Ermevî'nin Metâli'u'l-Envâr'ına Mahmûd el-İsfehânî'nin yaptığı şerhine hâşiyedir (Yazma nüshaları: 34 Ma 58, 289; 01 Hk 181/3).
5. Hâşiye alâ Şerhi's-Şemsiye (06 Hk 192/1); mantık ilmine dair kaleme alınmış bu eser, es-Seyyid eş-Şerîf'in Şerhi'ne hâşiyedir¹⁰.
6. Telhîsu Takrîr-i Kavânin (34 Ma 309, 310).
7. Hâşiye ale't-Tehzîb.
8. Akâid ve kelâmdan (Malumat) isminde bir mecmuası (06 Hk 3498/10, 135a-160a; Konya Bölge yazmalar Ktb., 5808/1).
9. Hâşiyetu alâ Hâşiyeti's-Seyyid ale'l-kutb (Yazma nüshaları: 34 Nk 2740/2, 2741, 2742).
10. Hâşiye ale's-Şerhi't-Teftazânî ale'l- Akâidi'n-Nesefiyye (Yazma: Ankara İlahiyat Fakültesi, 297/4 HAŞ.Ş).
11. Risâle fi'Taksîmi'l-Lafz (İMillî Ktb. Yz. Gedik 18184/9)¹¹; edebî kompozisyona dair olan bu eser, 33a-34a varakları arasında yer almaktadır.
12. Terceme-i Delâil-i-Hayrât ve Şevâriki'l-Envâr (Millî Ktb. Yz.A 619094, 315 vrk; Konya Bölge Yazmalar Ktb, Burdur İl Halk Ktb. Koleksiyonu, 4128).
13. Terceme-i Raşahatu Ayni'l-Hayât (Manisa İl Halk Ktb., numara 7827, 293 vrk.); bu eser, İslâm dini menâkıb kitabıdır.
14. Manzûme-i Akâid (Konya Bölge Yazmalar Ktb. Isparta İl Halk Ktb. Kol. 1546/5, 146b-156b varakları arası).
15. Tevfîk-i muvaffaki'l-hayrât li Neyli'l-Berekât fî Hidmeti Menba'is-Sa'adât, Şerhu Delâil-i Hayrât (Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, 1976).

Bu eser, Kara Davud ismi ile meşhurdur. Muhammed Cezûlî (ö. 870/1465)'nin yazmış olduğu Delâil-i Hayrat adlı eserin şerhidir. Karadavud bin Kemâl, bu eseri şerh ederken, İslâm tarihi ile ilgili birçok hususları da yazmıştır. Bu eserden bazı bölümler:

Şeyh Ebû Hafs Amr bin Ebî Hasen Nisâburî, bu eserinde şöyle anlattı: "Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), gazadan dönerken bir yerde konaklamışlardı. Eshâb-ı Kirâmdan Hâlid bin Velid (radiyallahu anh), bir haceti için ordugâhtan ayrıldı. O ordugâha gelmeden önce, Resûl-i Ekrem ve Eshâb-ı Kirâm oradan ayrıldılar. Halid bin Velid (radiyallahu anh) geri dönünce İslâm ordusunu bulamadı. Ordusunun ne tarafa gittiğini görmek için yüksekçe bir dağın tepesine çıktı. Etrafına bakınırken bir savma (bir papazın tek başına yaşadığı yer) gördü.

10 Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin eş-Şemsiyye'sine Kutbüddin er-Râzî'nin yazdığı şerhe Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin yaptığı hâşiyenin hâşiyesidir (İstanbul 1285/1868). Kâtib Çelebi, bu hâşiyenin Teftâzânî'nin öğrencisi Molla Kara Dâvud adındaki başka bir müellife ait olduğunu belirtir (*Keşfü'z-zunûn*, İstanbul, 1971, II, 1063).

11 Bk. Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyet el-Ârifîn*, İstanbul, 1951, I, 361.

Etrafında çok kalabalık bir insan topluluğu gördü. Onların yanına gidip, içlerinden birine neden toplandıklarını sordu. O da; “Bu savmada bir rahip vardır, senede bir sefer bize va’z ve nasihat eder. Bu rahip bize bugün nasihat edecek, onun için buraya toplandık. Onun dedikleri ile amel ederiz” dedi. Halid bin Velid (radiyallahu anh) rahibin neler söyleyeceğini dinlemek için orada bekledi. Savmadan genç bir rahip çıktı. O topluluğa doğru gelince, orada bulunanların hepsi ayağa kalktılar. Hepsi ona hürmette bulundular. O rahip yerine oturduktan sonra; “Dağilin. Bu sene ben size va’z etmeyeceğim” dedi. Bunun üzerine cemaat ağlaşıp; “Bir seneden beri sizin va’zınızı bekliyoruz. Hepimiz çok uzak yollardan geldik. Bize va’z etmemenizin sebebi nedir?” diye sordular. Rahip; “İçinizde Muhammed’in eshâbından bir kimse var. Zira ben, aklımda olan ve size söyleyeceğim şeyleri söyleyemiyorum. Onu bulup çıkarmadan size va’z etmem” dedi. Aradılar, fakat Halid bin Velid’i (radiyallahu anh) bulamadılar. Çünkü o, onlar gibi giyinmişti ve onların dillerini çok iyi konuşuyordu. Silahlarını da, oraya gelmeden önce bir yere saklamıştı. Rahip oradakilere; “Hepiniz oturun, onu ben bulurum” dedi. Herkes oturup sustuktan sonra rahip; “Ey Muhammed’in eshâbı! Ben senin nerede olduğunu bilmem. Sadece Allahü teâlâ bilir. Eğer dinini seviyorsan, dinin ve peygamberin hürmetine ayağa kalk” dedi. Onun bu sözleri üzerine Halid b. Velid (radiyallahu anh) o topluluğun kendisini öldürebileceğini düşünerek ayağa kalkmadı. Rahip yine; “Dinini ve Peygamberini seversen kalk” dedi. Halid b.Velid kendi kendine; “Dinim ve Resûlullahın (aleyhisselam) yolunda bin canım dahi olsa feda olsun” diye düşünerek ayağa kalktı. Oradakiler ona doğru hücum edince, Rahip; “Onun yanından çekilin. Zira bu kadar çok kişinin bir kişiyi öldürmesi doğru değildir” dedi. Rahip onu yanına çağırarak karşısına oturttu ve ona; “Sen Muhammed’in arkadaşlarının büyüklerinden misin, yoksa küçüklerinden misin?” diye sordu: Halid b.Velid de (radiyallahu anh); “Ne büyüklerindenim, ne de küçüklerindenim. Orta mertebede olanlardanım” dedi. Rahip; “Bir şey bilir misin?” diye sorunca, o; “Dinin emirlerini yerine getirecek ve işlerimi görece kadar bilirim” dedi. Rahip; “Sana sual sorsam cevap verebilir misin?” diye sordu. Halid b.Velid (radiyallahu anh); “Bilirsem cevap veririm. Bilemezsem bile, dinimizde lazım olmayan şeyleri bilmemek ayıp değildir. Zira her âlimden üstün bir âlim vardır. Sonra Rahip şöyle sordu: “Duydum ki, sizin peygamberiniz Muhammed şu haberi vermiş: “Allahü teâlâ Cennet-i alâ’da her ne yarattı ise, onun benzerini dünyada yarattı.” Bir seferinde de şöyle anlatmıştır: “Allahü teâlâ, Cennette Tûbâ isminde bir ağaç yarattı. Bu ağacın kökü bir olduğu halde, Cennetteki her köşkün, her sarayın ve her evin içinde o Tûbâ ağacının dallarından bir dal vardır.” Ben bunun benzerini bulamadım. Acaba dünyada bunun benzeri var mıdır ve sen bunu bilir misin?” Halid b.Velid (radiyallahu anh); “Evet bilirim. Onun dünyada bir benzeri vardır. Allahü teâlâ onun benzeri olarak güneşi yarattı. Güneş doğup tam tepeye geldiği zaman yeryüzünde ne varsa oraya güneş girer” diye cevap verdi. Rahip bu cevabı beğenerek; “Bu konuşmanla çok güzel cevap verdin. Peygamberinin sözünü doğruladın. Senin ilmin mi çoktur, yoksa Ebû Bekr’in ilmi mi çoktur?” diye sordu. Halid b. Velid (radiyallahu anh); “Eğer sen Ebû Bekr’i (radiyallahu anh) görmüş olsaydın, onun ilim ve irfan hazinesi, olduğunu görürdün” diye cevap verdi. Sonra rahip; “Sana bir şey daha sorayım. Duydum ki, Muhammed şöyle demiş: “Cennette dört ırmak akar. Bunların biri şarap, biri bal, biri süt, biri sudur. Bu dört ırmak arasında ara ve hicab yoktur. Dördü de aynı yerden akar. Ama birbirlerine karışmazlar.” Ben bunun da dünyada benzerini göremedim. Bunun dünyada bir benzeri var mıdır?” dedi. Halid b.Velid (radiyallahu anh); “Evet vardır. Allahü teâlâ, insanın dimağında birbirinden ayrı dört su yarattı. Onlardan biri kulaktan gelir, acıdır. Biri gözden gelir, tuzludur. Biri burundan gelir, kokmuştur. Biri ağızdan gelir, tatlıdır. Asıl maddeleri dimağ iken asla karışmazlar” diye cevap verdi. Bu cevap üzerine rahip; “Güzel dedin. Peygamberinin sözlerini ispat ettin. Senin ilmin mi çoktur, yoksa Ömer-ül-Fâruk’un mu ilmi çoktur?” diye sorunca, Ebû Bekr (radiyallahu anh) için verdiği cevabın aynısını söyledi.

Rahip yine; “İşittim ki, Muhammed; “Cennette çok güzel tahtlar vardır ki, yüksekliği beş yüz senelik yoldur. Sahibi üzerine çıkmak isteyince taht eğilir ve sahibini üzerine alıp kalkar” demiş. Ben aradım, taradım, dünyada bunun bir eşini bulamadım. Sen bunun bir benzerini bilir misin?” diye sordu. Halid b. Velid (radıyallahu anh); “Evet bilirim. Sen deveyi görmüyor musun? Ne kadar yüksektir. Ona binmek çok zordur. Fakat bir çocuk yularından çekince boynunu aşağı eğer. Çocuk boynuna binince, başını kaldırır, çocuk sırtına doğru kayarak, sırtına biner. Hazret-i Süleyman aleyhisselam bütün ordusu ile birlikte bir yere girmek isteyince, rüzgarlar buldukları sarayın altına girip onları kaldırdı. Bir günde iki aylık yol aldı. Bu, sizin kitabınızda yok mu?” dedi. Rahip; “Güzel cevap verdin ve Peygamberinin sözlerini ispat ettin. Sen mi âlimsin, yoksa Osman Zinnûreyn mi?” diye sorunca, Halid b. Velid önce Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer için verdiği cevabın aynısını söyledi. Rahip yine; “Duydum ki, Muhammed şöyle demiş: “Cennet ehli Cennette yerler, içerler, hiçbir zaman içlerinden herhangi bir şey çıkarmazlar. Kusmağa bile ihtiyaç duymazlar.” Bunun benzerini dünyada bulamadım. Sen bir benzerini biliyor musun?” diye sordu. Halid b. Velid (radıyallahu anh); “Evet biliyorum. Allahü teâlâ ana karnında olan çocuğa dört veya beş aylık hâle gelince can verir. O masum yavru dünyaya gelinceye kadar, her ne arzu ederse Allahü teâlâ anasına o şeyi yemesini nasip eder. Ananın yediği o şey, o çocuğa gıda olur. Çocuk ne dışarı çıkarır, ne de kusar” diye cevap verdi.

Aynı zamanda Kara Davut Efendi, Bursa Evkâf ve sicillerini de tam bir dikkatle tespit etmiş ve yazmıştır¹².

Pertev Muhammed Saîd Paşa:

Şiir ve inşâdaki kudretiyle tanınmış vezirlerden olup, İzmit yakınındaki Darıca’da doğmuştur. Bu zat, Mülkiye Nâzırlığı’ndan azil ve h. 1253 (m. 1837) tarihinde Edirne’ye sürgün edilmiş ve orada vefat etmiştir. İstanbul yolundaki Seyyid Celâl türbe-i şerifesi bitişiğinde medfun olan Pertev Muhammed Saîd Paşa’nın şiirlerinden:

Yek cür’a ile öyle harâb eyle İlâhî

Fark etmiyeyim haşre kadar menzil ü râhî

nakarâtını ihtivâ eden âşikâne münâcâtı ile vefatından biraz evvel nazm ettiği rivâyet olunan;

“Uzandı leyle-i hasret, yetiş yâ Şems-i Tebrîzî”¹³

mısralı kit’ası acıklıdır.

Behçet Ali Efendi’ye¹⁴ müntesip olan bu zatın Üsküdar’da Selimiye dergâhında mükemmel bir kütüphanesi vardır. Divânı ise basılmıştır (Matbaa-yı Ser-askeriye, İstanbul, 1256/1840, 136 s.)¹⁵.

Şeyhzâde Muhyiddîn Muhammed Efendi:

Şeyhzâde Muhyiddîn Efendi, Kadı Beyzavî’nin bütün İslâm ülkelerinde meşhur olan tefsirine Hâşiye yazan faziletli bir zat olup, Kocaeli-İzmitlidir. Doğum yeri ve tarihi

12 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 370; Omer Rızâ Kakhâle, *Mu’cem el-muellifîn*, Şam, 1957, IV, 141; Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 388; Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, 1984, XIV, 158-159; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Keşf ez-zunûn*, İstanbul, 1972, II, 1717; Hatice Kelpetin Arpaguş, “Kara Davut İzmitî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 359-360.

13 Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin hocasıdır (Hakkında geniş bilgi için bk. Recep Dikici, *Hazret-i Mevlâna ve Mevlevîlik*, Konya, 2011, s. 11-14, 42-43).

14 Nakşibendî şeyhlerinden ve Mevlânâ evlâdından Bursalı Emin Efendi’nin halifelerinden ârif bir zat olup Konyalıdır. H.1238 yılında şeyhlik yaptığı Üsküdar’da Selimiye dergâhına defnedilmiştir. Bu zatın Nakşibendî sülûkuna dair “Risâle-i Übeydiyye-i Nakşibendiyye” isminde basılmış, bir risâlesiyle basılmamış “Behçetü’s-sülûk, Divançe, Hadîkatü’l-Ebdal” gibi eserleri vardır (bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 63-64).

15 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II, 297.

bilinmemektedir. Babası Şeyh Mustafa Muslihiddîn Efendi, Beyazıt-ı Velî zamanı meşâyihinden olup, Abdullah-ı İlâhî'nin halifelerindendir. İstanbul'da Hırka-i Şerîf Camii yakınında, Muslihiddîn Mescidi'ni yaptırmıştır. Buna, tahta minareli mescid de denir. Tahsilini İstanbul'da Efdalzâde Hâmededdîn Hüseyin Efendi (ö. 909/1503)'den¹⁶ okuyarak tamamlayan Şeyhzâde Muhyiddîn Efendi, tasavvuf yolunu seçmiş ve Emîr Ahmed Buhârî'nin halifelerinden Muslihiddîn Efendi'ye halife olmuştur. Bu âlim, medrese müderrislikleri yapmış ve daha sonra inzivaya çekilmiştir. H. 951 (m.1544) yılında vefat eden Şeyhzâde Muslihiddîn Efendi'nin kabri, İstanbul'da Emir Buhârî yakınında Hoca Hayreddin mescidi avlusundadır¹⁷.

Tefsir ve Hanefî fıkıh âlimi olan Şeyhzâde Muslihiddîn Efendi'nin, kütüphanelerde tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1. Nuktatü'l-Beyân: Bu eser, tasavvufta haller ve makamlarla ilgilidir. 31 varak olan eserin bir yazma nüshası, Millî Ktb. Yz. A 4002/1'de bulunmaktadır. Diğer bir nüsha, Süleymaniye Ktb., Âşir Efendi Bölümü numara 443/18'de kayıtlıdır.

2. Şerh Kasîdeti'l-Bürde: Bu eser, İmâm-ı Buseyrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin şerhidir. Yazma bir nüshası, Millî Kütüphâne, Yz. A 101/1'de kayıtlıdır.

3. Şerh Kavâidi'l-İrâb: Arapça dilbilgisi kurallarını ihtiva eden bu yazma eser, Millî Ktb. Yz. A 3684, 1430'de yer almaktadır. Bu ikinci nüsha 303 varaktır¹⁸. Bu eser, 232 s. halinde 1997 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

4. Muntehâb min Mesâilî'l-Fikhiyye: 103 varak olan bu yazma eser, Millî Ktb. Yz. A. 2927/2'de bulunmaktadır.

5. Muntehâb mine'l-Hâşiyeti alâ Envârî't-tenzîl ve Esrârî't-te'vîl: Bu eser, Millî Ktb. Yz. A 2927/2.

6. Hâşiye alâ Envârî't-tenzîl ve Esrârî't-te'vîl¹⁹: Bu yazma eser, Millî Ktb. Vez. Yz. 512'de vardır.

Bu eser, Tefsir kitaplarının ve Beydâvî hâşiyelerinin en kıymetlilerindendir. Bakara suresini ihtiva eden birinci cild, 1306 (m. 1888) senesinde İstanbul'da Matbaa-i Osmaniyye'de, 1397 (m. 1977) ve 1999 tarihinde Beyrut'ta neşredilmiştir.

7. Hâşiye alâ Tefsîri Cüzin-Nebe (Konya Yusuf Ağa Ktb. Numara 277, 47b-188b varakları arası).

8. Şerhu Meşâriki'l-Envârin-Nebeviye min Sihâhi'l-Ahbârî'l-Mustafiye lis-Sâgânî, (Bursa İnebey Yazma Eser Ktb., numara 324, 55 vrk.)²⁰.

9. Şerhu Ferâizi's-Sirâciye (Beyazıt Devlet Ktb., Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Koleksiyonu, 340-19007, 136 vrk.).

10. Şerhu'l-Vikâye fî mesâil-il-Hidâye li İbn Mektûm (Köprülü Yazma Eser Ktb., Fazıl Ahmed Paşa Kol., numara 616, Müellif Hattı).

16 Osmanlı Devleti'nin yedinci şeyhülislâmı. İsmi Hamîdüddîn bin Efdalüddîn el-Hüseyî'dir. Efdalzâde Hamid Efendi adıyla meşhurdur. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. 903 (m. 1498) veya 908 (m. 1503) senesinde Şubat ayında vefat etti. Eyüp Sultan mezarlığına defnedildi.

17 Mecdî Efendi, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniye*, İstanbul, 1269/1852, s. 400; eş-Şevkânî, *Bedr et-Tâli'*, Beyrut, trz., II, 269; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 445; *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, XIV, 371; Hayreddîn ez-Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 320; Katip Çelebî, *Keşf ez-zunûn*, I, 188. Ancak Osmanlı âlimleri içinde Şeyhzâde isminde (Mülteka şârihi) başka bir zat vardır ki, Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'ye hısımlığından dolayı "Damad" diye meşhur olmuştur. Bu zatın ismi, Abdürrahmân İbni Şeyh Muhammed, doğum yeri Gelibolu'dur. Anadolu Kazaskeri iken h. 1073'te vefat etmiş ve Emir Buhârî'ye defnedilmiştir (bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 445 dipnot).

18 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 334.

19 Envârü't-tenzîl, Kâdî Abdullah b.Omer Bey Beydâvî (685/1286)'nin meşhur tefsir kitabıdır.

20 Kâtip Çelebî, *Keşf ez-zunûn*, II, 1689.

11. Şerhu'l-Miftâh li's-Sekkâkî.
12. İhlâs Suresi üzerine bir tefsir²¹.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesinde, Şeyh-zâde Muhammed hakkında şöyle yazmaktadır: “Şeyh-zâde Muhammed, Kocaeli evliyasından Şeyh Muhyiddîn'in damadıdır. Zamanında bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Büyük âlim Efdâl-zâde'nin hizmetlerinde kemale ulaştı, İstanbul'da Hoca Hayreddîn Medresesi'nde müderris oldu. Medresede ilim ile meşgul olurken, uzlete meyli galip gelerek, emekliye ayrıldı. Ona günlük on akçe maaş bağlandı. “On akçe, benim mühim ihtiyaçlarım için kâfidir ve çoktur bile. Kâfi gelecek miktardan fazlasına rağbetim yoktur. Bundan fazlasını istemek israftır” buyurdu. Emekliye ayrıldıktan sonra, kendi yaptırdığı mescidinde ibadet ve tâatle meşgûl oldu. Sâlih kimseleri çok severdi. Onun için, kâmil ve edeb sahibi olanlarla beraber olmaktan daha lezzetli bir şey yoktu. Allahü teâlâya yalvarma, huşû', hudû' ve tevâzu, onun yaradılışında mevcûd idi. İhtiyaçlarını temin için başkasına yük olmazdı. Pazardan aldığı eşyayı evine kendisi götürürdü. Meşakkat ve sıkıntılara tahammül ederdi. Onu sevenler, cân-ı gönülden ona hizmet etme şerefine kavuşmak isterlerdi. Fakat Allah için yaptığı tevâzudan dolayı, işlerini kendisi görür, başkasının yapmasına gönlü razı olmazdı, ikamet ettiği mahallenin mescidinde, tefsir dersleri verirdi. Bu vesile ile bereketli derslerinden ve nasihatlerinden pek çok kimse istifade etti.

Kâdı Beydâvî hazretlerinin tefsirini şerh edip onun derin ma'nâlarını, zor ibârelerini, daha açık ve kolay bir ifade ile anlattı. Kendisi şöyle anlatır: “Kâdı Beydâvî'nin tefsirini şerh ederken, bir âyet-i kerîmenin i'câzı hakkında müşkilim olunca, cenâb-ı Hakka cân-ı gönülden yönelirdim. Bu yönelmenin bereketi ile maksadıma kavuşurdum. Allahü teâlâya teveccühüm sırasında, sekînet hâlinde bulunan gönlümde, yeryüzü kadar bir genişlik meydana gelirdi. Onda, parıldayan iki ay görünürdü. Bunlardan öyle bir nûr meydana gelirdi ki, Levh-i mahfûzda yazılı olanlar görünüp, Kur'ân-ı kerîmin sırları bana zâhir olurdu. Bu fakîr, amellerimde azîmet yolunu tuttuğumda, kendimi çok yüksek derecelerde, ruhsat yolunu tuttuğumda ise, kendimi o yüksek mertebelerden mahrûm olarak görürdüm.”

Hâşiyetün alâ Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî isimli eserinden bazı bölümler:

Dinde küfür: Resûlullahın (aleyhisselam) getirdiği açıkça bilinen şeylerden birisini inkar etmektir. Çünkü bir kimse, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) getirdiği açıkça bilinen şeylerin hepsini tasdik ederse mü'min olur. Bir kimse Resûl-i ekrem (aleyhisselam) getirdiklerinin bir kısmını veya hepsini tasdik etmezse, o kimse imansızdır. İctihâdî ve tevâtür olarak bildirilmeyen hükümleri inkâr eden imansız olmaz. Tevâtür ile Resûlullah efendimizin (aleyhisselam) getirdiği ve dinden olduğu bilinen şeyleri inkâr eden imansız olur. Allahü teâlâ'nın varlığını, O'nun alîm, kâdir, muhtâr olduğunu veya Resûlullah efendimizin (aleyhisselam) Peygamberliğini, Kur'ân-ı kerîm'in sıhhatini, namazın, orucun, zekâtın, haccın farz olması, zinanın ve içkinin haramlığı gibi, dinden olduğu açıksa bilinen hususları inkâr eden kimse imansızdır. Çünkü bu kimse, dinden olduğu zarurî olarak ve açıkça bilinen bir şeyde Resûl-i ekremi (aleyhisselam) tasdik etmemiştir.

Sa'îd b.Cübeyr'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “Zikir, Allahü teâlâ'ya taattir. Allahü teâlâ'ya ibâdet eden, O'nu zikretmiş olur. Allahü teâlâ'ya itaat etmeyen, O'nu zikretmiş olmaz. Allahü teâlâ, Bakara sûresi yüz elli ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; “Artık beni zikredin (anın). Ben de sizi zikredeyim (anayım) buyuruyor. Allahü teâlâ'nın kullarını zikretmesinden (anmasından) murad, kullarına lütufta bulunması, ihsan, hayır ve seadet kapıları açmasıdır.

21 Katip Çelebî, *Keşf ez-zunûn*, II, 1247; ez-Zirikî, el-A'lâm, Beyrut, VII, 320; Kâhîle, *Mu'cem el-muellifîn*, Beyrut, XII, 321; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 334; Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, Supplementband, Leiden, 1938, I, 650.

Zikir, ba'zan dil, ba'zan kalb, ba'zan a'zâlar ile olur. Kulların Allahü teâlâyı dilleri ile zikretmesi; O'nu tesbîh etmeleri (meselâ; Sübhânallah, Elhamdülillah ve Allahü ekber demeleri), Kur'ân-ı kerîm okumalarıdır. Kulların Allahü teâlâyı kalbleri ile zikretmeleri üç nev'idir. 1- Allahü teâlânın zâtına, sıfatlarına delâlet eden delîlleri tefekkür etmek (düşünmek). 2- Allahü teâlânın hükümleri, emirleri, nehiyleri, va'd ve va'îdinin keyfiyetleri hakkında tefekkür etmektir. 3-Allahü teâlânın mahlûklarının esrârı (sırları) hakkında tefekkür etmek. Kulların Allahü teâlâyı, a'zâları ile zikretmesine gelince, a'zâlarını, devamlı Allahü teâlânın emirlerini yapmaktaki meşgûl edip, yasak kıldıkları işlerden uzak tutmalarıdır²².

Ahmed Hilmi Efendi:

Doğum tarihi bilinmeyen bu âlim ve evliya zatın tam ismi, Ahmed b. Muhammed'dir. Fakat el-Hâc Ahmed Hilmi adıyla tanınmıştır.

Ahmed Hilmi Efendi, Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî hazretlerinden ders okumuş ve bu hocasından, tasavvuf yollarından Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî hazretlerinin terbiye usulü olan Hâlidîyye koluna dâir icâzet (diploma) almıştır. Sonra İzmit'te Fevziye, Taşıçılarbaşı ve Yeni Cuma camilerinde imam ve hatiplik yapan Ahmed Hilmi Efendi, bu vazifesi sırasında haftanın Salı ve Cuma günleri yatsı namazından sonra, Hatm-i hâcegân gibi hayırlı işlerle meşgul olmuştur.

Bilâhere çıkan dedikodular yüzünden, Kastamonu'da ikamet etmesi uygun görülüyordu. Ahmed Hilmi Efendi, orada Müslümanların dinlerini korumaları için lâzım olan bilgileri öğrenmelerine dâir "Muhibbül-Fıkh li Hıfzı'd-Dîn" isimindeki eserini hazırlamış ve neşretmiştir (Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1328/1910). Nitekim Ahmed Hilmi Efendi bu kitabını yazma sebebini şöyle anlatır:

"Kastamonu vilâyetinde ikâmete memur olduğum günlerden birinde, salih bir zata misafir oldum. O esnada bana şöyle anlattı: Onun sevdiklerinden biri hasta olmuş, tedavi için tabibe getirmişler. O tabib misafir olduğum zata; "Bir hasta için bir köye gitmiştim. Orada ihtiyar bir adama peygamber ve kitabınızın ismi nedir? diye sordum. O ihtiyar cevap veremeyip sustu. Sonra ben adama, peygamberimin ismi İsa, kitabımın ismi İncil'dir. Bak ben biliyorum sen bilmiyorsun, dedim." diye anlatmış.

Bu anlatılan zoruma gitti. İnsanlara nasihat olarak vaazda ve dışarıda hoca efendilere için önemini, vehâmetini söylediysem de, içimdeki ateş bir türlü dinmedi. Bir gün Devrekâne nahiyesinde Tevfikiyye Medresesi'nde ders okuturken ihlâs sahibi bir zat, bu eseri hazırlamamı istedi. Allahü teâlâ'ya tevekkül ederek, bu eseri yazdım.

İmam ve Hatip efendilere tavsiye ve rica ederim ki, Cuma günü ve cemiyetlerde (toplantılarda) ilmihale dair bilgiler okumalı, yalnız sıbyanlar (çocuklar) ile yetinmeyip, Cuma namazından evvel Dürri Yektâ ve İmâm-ı Birgivî'nin Vasiyyetnâme'si (şerhlerinden edinilip), ahâliye (Müslümanlara) okumalıdır.

Ahmed Hilmi Efendi, yine şöyle anlatır:

Peygamber efendimiz; "Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir." buyurdu. Dinin emir ve yasaklarını bildirme hususunda âlimler vâristir. Peygamberler dini, diyaneti insanlara bildirip açıklamada neler çektiler. Fakat ilâhî emir ve dinî vazifeyi bildirmekten hiç geri durmadılar.

İnsanlar ise, bu tebliğ ettikleri dini bilgiler sebebiyle düşman olurlardı. Peygamberler Cenâb-ı Hak'a tevekkül edip, onlardan korkmadılar. Bizler ise, dünya geçimini düşünüp ararız. Onu da tam elde edemeyiz. Bazımız dünyada ve ahirette perişan olur gider. Dini

²² Mecdî Efendi, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniye*, s. 401; Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, XIV, 371-372.

öğretme hususunda tamamen peygamberlerin yolunda olsaydık, dünya ve ahiretimiz mâmur olurdu. Yavrularımız, dinlerini tam öğrenemiyorlar. Yardıma muhtaçlar. Rabbimizi; “Allahü teâlâ'nın dinine yardım ederseniz, Allahü teâlâ da size yardım eder.” (Muhammed suresi, 7) buyurduğunu duymuşsunuzdur.”

Ahmed Hilmi Efendi, daha bir müddet sonra İzmit'e geri dönmüştür. Vakitlerini talebe yetiştirmekle ve ibadetle geçiren bu âlimin vefat haberi, zamanın İkdâm Gazetesi'nin 15 Muharrem 1916 (1335) Pazar günkü nüshasında şöyle yayınlanmıştır:

“İzmit'te Gâzi Süleyman Paşa Medresesi Müderrisi Hulefâ-i nakşibendiyye-i Hâlidiyye'den ve Fudalâ-yı asrardan Ankaralı Hacı Ahmed Hilmi Efendi irtihal-i bekâ eylemiştir. Mevlâ-yı müteâl rahmet eyleye. İzmit'te Orhan Câmii civarındaki Kal'a kabristanına defnedilecektir.”

Ahmed Hilmi Efendi'nin hikmetli sözlerinden bazıları şunlardır:

“Mü'min, mü'mine yardım ve muâvenete borçludur. İşini, âlimlerin bildirdiği şekilde yap. Bu zamanda fetvâ ve takvâ aranmaz, deme. Bu, nefis ve şeytanın aldatmasıdır. İslâmiyette güçlük ve zorluk yoktur. Eski ümmetlerde olan güç ve ağır teklifler, bu ümmetten kalkmıştır.

Ne çare ki, din kayırlmaz. İş, âlimlere sorulmaz. Âdet ne ise, ona bakılır. Nefis ne isterse, o yapılır. Yine de Müslümanlık davasına kalkılır. Heyhat, uzak böylelerine Müslümanlık.

Komşu hakkında şöyle buyurmuştur:

Hazret-i Enes, Peygamber efendimizden rivayet etti ki: “Kişinin imanı doğru olmadıkça, kalbi doğru olmaz. Dili doğru olmadıkça, kalbi doğru olmaz. Mümin, komşusunun lisanından (dilinden) emin olmadıkça, Cennete giremez.”

İman tazelemek hususunda şöyle buyurmuştur:

“Her gün tecdîd-i iman (imanı yenilemek) müstehaptır. “Yâ Rabbî! Eğer benden unutarak, yanlışlıkla ve bilerek küfür, şirk, günah ve her ne meydana gelmiş ise ben onların hepsinden dönüp vazgeçtim, pişman oldum. Bir dahi yapmamaya söz verdim. İslâm dinini kabul ettim. Peygamber efendimiz hazretleri senin tarafından her ne getirdi ise inandım, kabul ettim. Dilim ile söyledim, kalbim ile tasdik ettim. Hepsi hak, doğrudur ve gerçektir. Eğer söz ve işlerim dine aykırı ise, ondan pişman oldum ve vazgeçtim.” demeli ve âmentü duasını okumalıdır²³.

Sultan Baba:

Bu âlim, Buhâra taraflarından Anadolu'ya gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed zamanında, Sinop'tan İzmit'e göç etmiştir. Kocaeli'nin Değirmendere Beldesi'ne bağlı Örcün Köyü'nde, türbenin bulunduğu bölgeye yerleşmiş, virane halde olan bu ormanlık bölgeyi açarak küçük bir tekke, evler ve bir hamam yaptırmıştır. Bölgede güzel bağlar oluşturmuş ve bölgeyi imar etmiştir. Bir müddet sonra zamanın padişahı II. Beyazıt bu türbenin arazisini bu zata tapusuyla vermiştir. İbrahim Ethem lakaplı Sultan Baba, 150 yıl kadar burada şeyhlik yapmıştır. Ailesinin nesli kesilince, bu türbeyi padişah devrin ünlü âlim ve vâizi Abdülmecid Sivâsî Hazretlerine²⁴ vermiştir.

Daha sonra şeyhliğe halifelerinden Ankaralı Hasan Dede'yi göndermiştir. Anadolu'nun vatan coğrafyası yapılırken bu uğurda canını, kanını ortaya koyanların yanında görünen, bilinen mimarların yanında açığa çıkmayan engin ve derin feyizli bilgilerle milletimizin gönlünde taht kuran manevî mimarlar da bulunmaktadır.

23 Hacı Ahmed Hilmi, *Muhibbül-Fıkh li Hıfz'id-dîn*, İstanbul, 1328/1910, s. 3; Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn, *Câmiu'l-Usûl fi'l-Evliyâ ve Envâihim*, Yayın Yeri ve Tarihi yok, s. 163; Heyet, *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, II, 200-203.

24 Şiirlerinde Şeyhi mahlasını kullanan Abdülmecid Efendi, Sivâsî diye meşhur olmuştur. 971 (m. 1563) senesinde Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. 1049 (m. 1639) senesinde İstanbul'da vefat etti. Eyyûb Nişancası'ndaki evinin bahçesine defnedildi.

Devletimizin vefa duygusu ile gerekli çalışmalar yapılmış, bu anlamda insanımızın değer yargılarını, engin dünya görüşlerini, dini görgülerimizin yükselmesi adına bu görevi üstlenen vakıflar kurulmuştur. Devlet-millet birlikteliği ile aracılığıyla eşsiz tarihî eserler, yurdumuzun her tarafında yükselmiş, asırlardan geleceğimize köprü oluşmasını sağlamıştır.

Vatanımızın her köşesine bu eserler, farklı büyüklükte ve değerlerle zamanımıza kadar gelinmesi sağlanmıştır. Geleceğimizin geçmişimizi unutmadan, bu uğurda emeği geçen bilinen, bilinmeyen şahsiyetleri hatırlamak, tarihten olumlu dersler çıkararak geleceğe güvenle bakmayı amaç edinip bölgede bulunan önemli, tarihe ışık tutup devam ettiren bu zatları da hatırlamaktır.

Sultan Baba'nın türbesi, halen İzmit'in Gölcük ilçesine bağlı Örcün köyünde olup bölge sakinleri tarafından ziyaret edilmektedir²⁵.

Ahmed Hamdi Efendi:

İzmit'te Maraşlı İbtidâî Mektebi Muallimi Evveli Şeyh-ül Kurrâ Hafız Osman Efendi'nin oğlu olup zikredilen şehrin Veli-hoca mahallesinde h. 1294 (m. 1877) yılında doğmuştur. Maraşlı mektebinde ulûm-i ibtidaiyeyi ve Müftü Mustafa Mahfî Efendi'den sarf ve nahiv ilimlerini tedrisle Dersaadet'e gelerek Fatih Dersiâmlarından Hacı Ahmet ve Arnavut Hüseyin Efendilerden Tasavvurat'a kadar tahsil ettiği, Farsça, hesap, coğrafya ve tarihe aşina olup Türkçe tekellüm (konuşma) ve kitâbette (yazmada) mahâret sahibi olduğu kaydedilmiştir.

1319 (1901) senesinde Maraşlı Mektebi Muallim-i Sânilîği'ne tayin ve 1323 tarihinde de İmâret Mektebi Muallim-i Evvelîğine naklolunmuştur. Bu vazifesine devam etmekte iken girdiği imtihanı kazanarak, 1325'te Mahkeme-i Şer'iyye Zâbit Kâtibliği'ne ve aynı yıl Eytam Müdürlüğüne tayin edilmiştir²⁶.

Hafız Ali Efendi:

Ahmet Ağa'nın oğlu olup h. 1294 (m. 1877) yılında İzmit'te doğmuştur. İzmit'te İbtidâî Mektebinde ve Rüşdiyesinde iki sene ve Fevziye Medresesi'nde bir miktar Arabî ilimler, Dersaadet'te Fatih Dersiâmlarından Şehrî Hacı Ahmet Efendi'den edebî sanatlardan bahseden Meânî'ye kadar tahsil etmiştir. Türkçe tekellüm ve kitâbet eden Hafız Ali Efendi, İzmit Livâsı Mahkeme-i Şer'iyyesi zabıt kâtipliğine 1325 (1907) yılında tayin edilmiş ve 1326'da ise bütçe gereğince maaşı terfi ettirilmiştir²⁷.

Ali Zühtü Efendi:

Fatih Camii dersiâmlarından İzmitli Halil Efendi'nin oğlu olup h. 1294 (m. 1877) yılında Kaymaz nahiyesinde doğmuştur. Fatih civarında Âdilşah İbtidâî Mektebi'nde Arabî ilimleri Fatih Camii Dersiâmlarından Hafız Hüseyin Necmeddîn Efendi'den 1327 tarihinde icazet almış ve imtihanla dahil olduğu Mekteb-i Kuzât'tan 15 Şaban 1328'de pekiyi derece ile şehâdetnâme almıştır. Daha sonra 1326 yılından 1328 tarihine kadar Çal Kazası Niyâbeti'nde bulunmuş ve 1329'da Erzurum merkez Kadılığı Müşavirliğine, oradan da 1332 (1913)'de Saitli Kazası kadılığına tayin edilmiştir. Nihayet uhdesine İbtidâî hariç Edirne Müderrisliği ruûsu tevcih buyurulmuştur²⁸.

Halil Efendi:

Zürra'dan Tahir Efendi'nin oğlu olup h. 1274 (m. 1857) senesinde İzmit'te doğmuştur. İlk tahsilden sonra Fatih Dersiâmlarından Perkofçalı Hafız Mustafa Nuri Efendi'den tahsilini ikmâl ederek, 1311 tarihinde icâzet almıştır.

25 Heyet, *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, XI, 18; "Sultan Baba", www.Goocle.com.

26 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, 1980, I, 152.

27 A.g.e. I, 249.

28 A.g.e. I, 328.

1 Kânunievvel 1310 tarihinde İzmit'te İmâret İbtidaî Mektebi Muallim-i Sânilîği'ne tayin edilmiş ve 1 Kânunisânî 1313'de istifa ederek aynı tarihte Yalova Kazası Telgrafhanesi Çavuşluğu'na tayin edilmiştir. 1314'de becayış suretiyle İzmit Merkez Muharrerat Musillîği'ne ve 1321'de Evkaf İdare Sandık Eminliği'ne tayin edilmiştir.

26 Teşrinisânî 1325 tarihinde İzmit Livâsı Merkez Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. Müderrislik vazifesinde uzun seneler kaldıktan sonra, 1337 tarihinde İzmit'te vuku bulan İzmit Faciası (Katliamı) dolayısıyla umum memurlarından İstanbul'a göç etmesi ile açığta kalmış ve o sırada yaralı olduğu için daha sonra 7 Eylül 1337'de İstanbul'a gelmiştir.

1 Temmuz 1337'de müderrislikten azledilmiş ve 20 Temmuz 1338 (1919)'de ise emekliye ayrılmıştır²⁹.

Hasan Fehmi Efendi:

Tüccardan Hacı Süleyman Efendi'nin oğlu olup, h. 1283 (m. 1866) senesinde İzmit'te dünyaya gelmiştir. İzmit Rüştüyesini bitirdikten sonra, bu livada bulunan Fevziye Medresesi'nde bir müddet ders görmüş ve akabinde İstanbul'a gelip Fatih Camii Dersiamlarından Rumeli kazaskerliği yapmış olan el-Hac İbrahim Efendi'den ikmal-i nuseh ederek icazet almıştır. Türk gramerine dair "Bedâyi'ul-Kavâid" adlı matbû bir eseri vardır.

1301'de İzmit Rüştüyesi Hüsn-ü Hat Muallimliği'ne tayin edilmiştir. 1303'te İzmit İdadisi Hüsn-ü Hat ve Lisan-ı Osmanî Muallimliği görevini yapmıştır. 1306'da Rüştüye lağvedilerek idadî ile birleştirilmiştir. Böylece İdadî Muallimliği vazifesi üzerinde kalmıştır. Ayrıca 1308'de Tarih Muallimliği de yapmıştır.

1313 (1895)'de İzmit Müftülüğü vazifesi ile vazifesine getirilmiş ve söz konusu muallimliklerden istifa etmiştir. 1317'de Bursa'da müderris olmuş ve 1318'de İzmir Pâye-i Mücerredî ile taltif olunmuştur. 1326'da Edirne Pâyesine terfî etmiştir. 1317'de 4. rütbeden Mecidi ve 1322'de yine 4. rütbeden Osmanlı Nişanları bu zata verilmiştir. Hicaz Demiryolu Nikel Madalyasını da hâizdi. Bu âlim, "Morazâde" şöhreti ile tanınırdı.³⁰

Hasan Hüsnü Efendi:

Mehmet Said Efendi'nin oğlu olup, "Semercizâde" ve "Karadurak Camii Hatibi Mehmet Said Efendizâde" şöhretiyle tanınmıştır. 1298 (1880) tarihinde Kandıra'da doğmuştur. Annesinin adı Aişe Hanımdır. Babası ise, 1313 senesinde vefat etmiştir.

Kandıra Sıbyan Mektebi'nde hafız olup, Kandıra Medresesi'nde Arapça, Farsça ve hesap tahsil etmiştir.

1317 (1899) senesinde Kandıra Kazası Şer'îye Mahkemesi Başkâtipliği'ne tayin olunmuştur. Hasan Hüsnü Efendi, vefatı olan 1317 tarihine kadar bu görevine devam etmiştir³¹.

Mehmet Ârif Efendi:

İzmit'te Tahrîr-i Emlâk Seyyar Memuru es-Seyyid Abdülvahid Efendi'nin oğlu olup 1269 (1852) tarihinde İzmit'te doğmuştur. Dedesi aslen İstanbulludur. 1285 tarihinde rüştüeyi bitirip İstanbul'a gitmiştir. Bayezit Camii'nde Meşihat Müsteşarı İbrahim Hakkı Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuş ve 1298'de icazet almıştır. Hususi surette Kur'an ile Ferâiz'den icazet almıştır. 1308 (1890)'de Fetvahâne'de yapılan imtihanında başarı göstererek, Bayezit Camii'nde derse çıkma ruhsatnâmesi almıştır.

29 A.g.e. II, 45.

30 Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II, 81.

31 A.g.e. II, 142.

1298 (1880)'de İzmit Sancağı Bidâyet Mahkemesi icrâ memurluğuna tayin edilmiştir. Bir yıl sonra da aynı mahkemenin Muvâkelat Muharrirliği'ne nasb ve tayin edilmiştir. Daha sonra aynı mahkemenin İdadisi Başkâtipliği'ne tayin edilmiştir. İlâve memuriyet olarak da İzmit İdadisi Kavânin-i Hususiye muallimi olmuştur. 1308 (1890) senesinde ders programlarının değişmesi ile bu ders kaldırılmış ve aynı mektebin Tarih ve Lisan-ı Osmanî muallimliklerine tayin edilmiştir. Ayrıca münhal olan İlm-i Hesab muallimliği de uhdesine tevdi olunmuştur. 1308'de Fetvahâne'de bulunan Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyye zabıt kâtibliğine tayini ile İzmit'ten alâkasını kesmiştir. 1309'dan itibaren de Sadreyn Müsteşarlığı Muavinliği'ne nakil ve tayin olunmuştur. İzmit'te iken sekiz sene Maarif Komisyonu fahri azalığında bulunmuştur.

1299'da uhdesine tevcih olunan İbtidai Dahil Bursa Müderrisliği Ruûsu 1309'da Süleymaniye'ye terfi buyrulmuş, 1310'da Musıla-ı Süleymaniye'den İstanbul ruûsuna geçmiştir. Aynı sene Hamise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. 1312'de bir yıllık İzmir Mevleviyeti kendisine tevcih olunmuştur. 1317 tarihinde İstanbul Kadılığı muavini olmuş ve aynı yıl Bilâd-ı Hamse pâyesi kendisine verilmiştir. 1319 (1901) tarihinde de Rumeli Kazaskerliği müşaviri olmuştur.

1326 (1908) tarihinde ise, Mahkeme-i Evkaf Kalemi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Nihayet 1339 (1920) tarihinde emekliye ayrılmıştır³².

Mehmet Emin Efendi:

Esnaf Hüseyin Ağa'nın oğlu olup, 1262 (1849) tarihinde İzmit'te doğmuştur. Rüştüye'i bitirdikten sonra İstanbul'da Çorlulu Ali Paşa Medresesi'ne gelip kaydolmuş ve h. 1298 (m. 1880)'de Eğinli İbrahim Efendi'den icazet almıştır. Bu arada Dârü'l-Muallimîn'den de mezun olmuştur. Arapça ve Farsça bildirdi.

1293 (1876)'de Yemen'de San'a Rüştüye mektebi birinci muallimliğine tayin olunmuş ve 1299'de Ta'iz Sancağı rüştüyesine aynı vazife ile tayin olunmuştur. 1306'da Sultanahmet İbtidai Mektebi birinci muallimliğine, bir yıl sonra Mahmudiye Rüştüye mektebi ikinci muallimliğine, 1308'de Süleymaniye Kız İbtidai Mektebi birinci muallimliğine, bir yıl sonra Fatih Merkez Rüştüyesi İbtidai kısmı birinci muallimliğine, 1312 (1894)'de Ayasofya Merkez Rüştüyesi'ne ve 1317 (1899)'de Meclis-i Kebîr-i Maarif azası olmuştur.

1306 (1888)'da Bayezit dersiâmı olmuş ve 1317'de Huzur Derslerine muhatap olmuş ve Mahreç Payesini kazandığı 1332'ye kadar muhatablıkta bulunmuştur.

1292 (1875)'de uhdesine tevcih buyrulan İbtidai Hariç İstanbul müderrisliği ruûsu, 1310'da İbtidai Dahil'e, 1318'de Musıla-i Süleymaniye'ye terfi etmiş 1319'da altın liyakat madalyasına nail olmuştur.

1325 (1907) tarihinde emekliye ayrılan bu zat, Bayezit Camiinde ders okuturken, Tavukpazarı'nda Hüseyinağa Mahallesi'nde 1333 (1914) tarihinde vefat etmiştir³³.

Mustafa Asım Efendi:

1245 (1829) tarihinde İzmit'te doğmuştur. 1287 (1870)'de Fatih Camii'nde derse çıkmıştır. 1288'de uhdesine tevcih olunan İbtidai Hariç İstanbul müderrisliği 1311 (1893)'de Hamise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. 1314 (1896)'de vefat etmiştir³⁴.

Mustafa Mahfi Efendi:

Mehmet Tahir Ağa'nın oğlu olup 1252 (1836) tarihinde İzmit'te doğmuştur. İzmit

32 A.g.e. III, 102-103.

33 Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, III, 176.

34 A.g.e. IV, 184.

İbtidâî ilk dersleri Reisu'l-kurrâ Mehmet Tahir Efendi'den talim ve Kur'ân'-ı kerîm'i hıfz ve hatta sülûsü de bu hocasından okuyup icazet almıştır. Sonra da ilm-i vücûhu İstanbul Tariki ve İtilaf Mesleği üzere seb'a, aşere ve takrib olarak sûre-i Nebe'e kadar kıraat ettiği sırada hocası vefat etmiş ve İstanbul'a gelip Ahi Çelebi Camii Hatibi Hacı Hafız Niyazi Efendi'den sonuna kadar kıraatle icazet almıştır. Vani Medresesi'nde ikametle Süleymaniye Dersiamlarından Kozlucalı İbrahim Efendi'den "Şerh-i Akâid" in sonuna kadar ve yine Süleymaniye Dersiamlarından Çankırılı İbrahim Efendi'den tekrar "Mültekâ"dan okumaya başlamışsa da İzmit'e gitmiştir. İzmit Müftüsü bulunan Ömer Hulusi Efendi'den tahsilini ikmalde 1285 (1868)'de icazet almıştır. Bedri Efendizâde Muhtar Efendi'den hatt-ı ta'lik, müntesibîn-i riyâziyyûndan hesap, coğrafya, hendese, hey'et ve kozmoğrafya tahsil etmiştir.

1298 (1880)'de İzmit Rüştîye Mektebi ikinci muallimliğine tayin olunmuş ve 1307 (1889)'de İzmit Livası Müftüsü olmuştur. Ulemâ, kurrâ ve imamların intihapları ile 1287 (1870)'de İzmit Reisu'l-Kurrâlığına seçilmiştir. 1309 (1891) tarihinde ise Musıla-i Sahn Bursa Müderrisliğine tayin olmuştur³⁵.

Mehmet Cemal Efendi:

Batum muhacirlerinden, ziraatla uğraşan Yazıcıoğlu Hasan Bayraktar Ağa'nın oğlu olup 1299 (1881) tarihinde İzmit'te doğmuştur. Köyü olan Hamidiye'de ilk mektebi bitirip Sapanca rüştiyesine girmiştir. Rüştiyeyi bitirdikten sonra İstanbul'a gidip Süleymaniye civarında bulunan medreselerde ikametle ilim tahsil ederken Mercan İdâdisî (lisesi)'ne de devam etmiştir. 1323 (1905)'de liseyi bitirip şehâdetnâme almıştır. Bunu müteakiben Dâru'l-Muallimîn edebiyat şubesine dahil olarak orada tahsil gördükten sonra, Dâru'l-Muallimîn'in "kısım-ı âlf" şubesi Dâru'l-Funûn ile birleştirilerek iki sene de orada tahsil gördükten sonra, 1327 (1909)'de mezun olmuştur.

Meşrutiyeti müteakip medreselerde ilâve derslerin okutulması kabul olduğundan bir sene kadar fahri olarak tarih, coğrafya, hesap, yazı dersi muallimliklerinde bulunmuş ve 1327 (1909)'de ise her dersin saati 25 kuruş olmak üzere, 400 kuruşla vazifelendirilmiştir. Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Teşkilatı'nda kadro harici kalmışsa da, 1331 (1912)'de 1150 kuruş maaşla Karahisar-ı sahip (Afyon) Medresesi müdür ve birinci muallimliğine tayin olunmuştur.

Uhdesine 1336 (1917)'de İzmir Pâye-i Mücerredî tevcih olunmuştur. 1334 (1915)'de Uşak ve Manisa medreselerini tahsil esnasında müftü ile birlikte görmek üzere, bir ay izine ayrılmıştır³⁶. İzmitli Mehmet Celâl'in "Fotoğraf Üzerine Yağlı Boya" (Kasbar Matbaası, İstanbul 1312/1894) adlı 10 sahifelik matbu bir eseri vardır.

Salih Sami Efendi:

Mal müdürlüğü, aşar memurluğu ve son olarak İzmit Belediyesi başkâtipliğinde bulunmuş olan Raif Efendi'nin oğlu olup, 1297 (1879)'de İzmit'in Tepecik Mahallesi'nde doğmuştur. İlk tahsilini de aynı yerde gördükten sonra, dini ilimleri tahsil etmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Fatih Dâru'l-Hadis-i Ömer Hulusi Efendi Medresesi'ne dahil olup burada on iki sene tahsil görüp icazet almıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra, adâb ve hitâbet şartlarına dâir "Mahfel-i Merâm Ma'raz-ı Beyân" adlı bir eser yazmıştır. Bu telifi, İstanbul Karabet Matbaasında 1324/1906'da basılmış olup, 23 sayfadır. Sol eli yazdığından "Yesari" unvanı ile yad olunmakta olup, kitabının başına da (Y. Sami) ismini koymuştur. 1326 (1908) tarihlerinde Rostof Şehbenderhanesi İmamı bulunuyordu. Yalnız bir müddet sonra bu imamlıktan istifa etmiştir³⁷.

³⁵ A.g.e. IV, 227.

³⁶ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, III, 138-139.

³⁷ A.g.e. IV, 429-430.

Hafız Haşim Efendi:

Hafız Recep Efendi'nin oğlu olup, h. 1281 (m. 1864) senesinde İzmit'in Kandıra Kazası Kaymas Nahiyesinde Muharremler köyünde doğmuştur. Vaizlikte bulunarak, 1326 (1908) yılında Kandıra'da Hacı Dursun Medresesi Müderrisliğine tayin olunmuştur.³⁸

Hüseyin Hüsnü Efendi:

Kemahlı Selim Efendi'nin oğlu olup, h. 1294 (m. 1877) senesinde Gebze Kazası'nda doğmuştur. H. 1315 (m. 1897)'de İstanbul'a gelerek, Fatih Dersiâmlarından Tokatlı Şakir Efendi'den ders görerek icazet almıştır. 1325 (1907) senesinden itibaren Gebze Kazası Müftülüğü'ne tayin olunmuştur³⁹.

Uryanî Ali Efendi:

İzmit'te Lokmanlar köyündendir. Bağdad'da okumuştur. Bursa'da sultan müderrisi olup, Muharrem 1112'de (Temmuz 1700) vefat etmiş ve Pınarbaşı'na defnedilmiştir. Fâzıl ve akîl ilimlerde maharet sahibi bir pirdir. Oğlu Uryanîzâde Mehmed Efendi'dir. Torunlarından Mustafa Efendi ile Mehmed Ârif Efendi vardır. Aziz efendi, Vahid Efendi, Hayrullah Efendi ve Mehmed Efendi de torunlarındandır⁴⁰.

Kara Yahyazâde Ahmed Efendi:

İzmitlidir. Müderris olup Muharrem 1103 (Ekim 1691)'de vefat etmiştir. Bu zat, dindar ve sâlih bir âlimdir⁴¹.

Hamza Dede:

İzmit, Göynüklü'dür. Emir Şeyhi Lütfullah Efendi'nin halifesi olup, 1010 (1601)'de vefat etmiştir. Bursa'da medfundur⁴².

İlyaszâde Hasib Efendi:

İzmitlidir. 1252 (1836)'de Üsküdar pâyesi almış ve sonra vefat etmiştir⁴³.

Muhyiddin Mehmed Efendi:

İzmitlidir. II. Beyazıd'e hekimbaşı olmuştur. Bu zat, 910 (1504) yılında vefat etmiştir. Sâlih, fâhir, mâhir ve hâzik bir kişidir. "Hekimzâde", bunun oğludur. Medine Kadısı da olan Muhyiddin Mehmed Efendi, 950 (1543)'de vefat etmiştir. İstanbul'da bir medrese yaptırmıştır⁴⁴.

Tahir Abdullah Efendi:

İzmitlidir. Müderris ve Muharrem 1287 (Nisan 1870)'de Bosna Mollası olmuştur. Bilâhare vefat etmiştir⁴⁵.

Mücellid-oğlu Seydi Efendi:

Kocaeli'nden olup İstanbul'da müderris iken tarikata intisapla tederîsten ayrılmış ve Sultan Selim'in ilk devirlerinde vefat etmiştir (836/1432)⁴⁶.

38 A.g.e. II, 42.

39 A.g.e. II, 134.

40 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî (Osmanlı Ünlüleri)*, Çeviren: Seyit Ali Kahraman, İstanbul, 1996, I, 264.

41 A.g.e. I, 180.

42 A.g.e. II, 602.

43 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, 649.

44 A.g.e. IV, 1107.

45 A.g.e. VI, 1610.

46 Baltacı, XV.-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976, s.256.

Kocaelili Muhyiddin Efendi:

Bu zat, h. 931 (m. 1524)'den önce İstanbul'da Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderrislik yapmıştır⁴⁷.

Ruus Mustafa Çelebi:

Aslen Birgili olan Ruus Mustafa Çelebi Efendi, h. 983 (m. 1575) yılında Gebze'de bulunan Mustafa Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır⁴⁸.

Süleyman Gebzevî:

Bu zat, İbn Karatepeli Hüseyin b. Mustafa Aydınî (ö.1191/1777)'nin "Fıkıh ilmine dair kaleme aldığı "Hâşiye alâ Düreri'l-hukkâm" adlı Arapça elyazması eseri istinsah etmiştir (Bu eserin yazma nüshası: Millî Kütüphanesi, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 17426/1'de 41 varak).

Mustafa b.İsâ Kocavî:

Bu âlim, Ahmed b. Ali b. Mes'ud'un "Merâhu'Ervâh" adlı Arapça Gramer kitabını h. 1051 tarihinde istinsah etmiştir. 146b-179b varakları arasında yer alan bu eserin bir yazma nüshası, M.K. Gedik 17542/3'de kayıtlıdır.

Abdullatîf b. Sa'dullâh Kocavî:

Bu zatın, "Risâle fî Ahkâmî'r-Ribâ" adlı muamelâta dair Arapça bir yazma eseri, Konya Bölge Yazmalar Ktb., Burdur İl Halk Ktb. Koleksiyonu, numara 1610/9, 81a-84b varakları arası).

Halîlî Mustafa b.Yûsuf Kocavî:

Bu âlim, 986 (1578)'de sağ olup "Ravzatü'l-İmân" adlı 17b-60a varakları arasında bulunan yazma eseri, Millî Ktb.,Yz. A 9244/2'de bulunmaktadır.

Ramazan Kocaelili:

Osmanlı âlimlerinden olan bu zat, Kocaelilidir. İlme heves eden Ramazan Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Düzgün ve sade bir hayat yaşayan Ramazan Efendi, zâhid ve âbid bir kimsedir⁴⁹.

Sonuç:

Şanlı bir tarihe sahip olan Kocaeli, bilhassa büyük âlim ve edipler yetiştirmiş önemli bir kültür ve medeniyet merkezidir. Nitekim isimlerini ve eserlerini kaydettiğimiz bu âlimler, Kocaeli ve çevresindeki medreselerde ciddî tahsiller yapmışlardır.

Kocaelili âlim ve edipler, bu tahsillerinin mahsulü olarak, tıp, tarih, Türk dili ve edebiyatı, mantık, belâgat, ahlak, nât, salavât, menâkıp, şiir, fıkıh, hadis, tefsir, kelâm, İslâm tarihi, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı ve fotoğraf üzerine yağlı boya yapmak gibi birçok sahada değerli eserler kaleme almışlardır. Bu arada Kocaelili mane'î mimarlardan Hacı Ahmet Efendi ve Somuncu Baba gibi evliyanın da, bu bölgede yetiştiği hatırlatılmalıdır.

Netice olarak Kocaeli, Osmanlı padişahlarının kültürel ve tarihî bakımdan, önemli bir faaliyet ve hizmet alanı olmuştur.

47 A.g.e. s.282.

48 A.g.e. s.377.

49 Mecdî Efendi, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniye*, II, 683-684.

KAYNAKÇA

- Akgün, Cengiz, *Gebze'de İz Birakanlar*, Kocaeli, 2006.
- Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, 1980.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin, "Kara Davut İzmiti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001.
- Bağdatlı, İsmâil Paşa, *Hediyet el-Ârifîn*, İstanbul, 1951.
- Baltacı, Cahit, *XV.-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976.
- Bostan, İdris, "İzmit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001.
- Brockelmann, Carl, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, Supplementband, Leiden, 1937.
- Bursalı, Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333/1914, İstanbul, 1975.
- Güneş, Ahmet, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII.Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Darkot, Besim, "Koca-eli", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.
- Dikici, Recep, *Hazret-i Mevlâna ve Mevlevîlik*, Konya, 2011.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddîn, *Câmiu'l-Usûl fi'l-Evliyâ ve Envâhim*, Yayın Yeri ve Tarihi yok.
- Hacı Ahmed Hilmi, *Muhibbül-Fıkh li Hifzi'd-dîn*, İstanbul, 1328/1910.
- Heyet, *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992.
- _____, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993.
- Kakhâlê, Ömer Rizâ, *Mu'cem el-müellifîn*, Şam, 1957.
- Katip Çelebî, *Keşf ez-zunûn*, İstanbul, 1972.
- Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, 1984.
- Komisyon, "İzmit", *Meydan Larouse*, İstanbul, 1971.
- Komisyon, "İzmit", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1972.
- Mecdî Efendi, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniyye*, İstanbul, 1269/1852.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî (Osmanlı Ünlüleri)*, Çeviren: Seyit Ali Kahraman, İstanbul, 1996.
- "Sultan Baba", www.Google.com.
- Şemseddîn Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul, 1315/1897.
- Eş-Şevkânî, *Bedr et-Tâli*, Beyrut, trz.
- Tuncel, Metin, "İzmit (Bugünkü İzmit)" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001.
- Ürkmez, Engür, *İzmit ve Türk Eserleri*, Kocaeli, 2007.
- Yüce, Rifat, *Kocaeli Tarihi ve Rehberi*, İzmit, 1945.
- ez-Zirikî, *Hayreddîn, el-A'lâm*, Beyrut, 1969.